

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філологічних наук, доцента,
професора кафедри історії української літератури
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Олени Юріївни Матушек

на дисертацію Олени Валеріївни Лямпрехт

**«Польськомовна українська проза гуртка Лазаря
Барановича»,**

подану на здобуття наукового ступеня кандидата
філологічних наук

за спеціальністю 10.01.01 – українська література

Гуманітарії неодноразово звертали увагу на киево-чернігівське коло літераторів, яке дослідники по-різному окреслюють. М. Сумцов назвав їх «освіченим і патріотичним гуртом письменників, головою і керівником» якого був Лазар Баранович. В. Попов – «цікавим культурним осередком», В. Шевчук – киево-чернігівським осередком поетів, а В. Шевченко визначає цю групу як «неформальний гурток вчених за участю і під патронатом архієпископа Чернігівського». За цими дефініціями чітко проглядається культурологічний дослідницький підхід, за яким вивчалася діяльність киево-чернігівських авторів. Всі ці письменники так чи інакше пов'язані з церквою. Вони були священиками, настоятелями монастирів, єпископами. Виникає питання, що було первинним для них – діяльність на розбудову української церкви чи літературна творчість?

Українське Бароко було підвищено соціальним, передусім своєю конфесійністю. Саме церковна політика виступала одним з чинників культурного розвитку. Українська православна церква XVII століття активно захищає своє право на існування. Вона була рівноправним учасником полемічного полілогу кінця XVI – XVII століть з католиками, уніатами, протестантами, старообрядниками й московською церквою.

Відразу після прийняття християнства Київ прагнув стати другим Константинополем, а відтак і «другим Єрусалимом», оскільки так символічно називали тоді православну столицю. У першій третині XVII століття Київ відроджується як духовний православний центр. Релігійна боротьба між православною й уніатською церквами, відновлення православної ієрархії, бажання відродити митрополію викликали в елітних колах київської ієрархії визначення концепції розвитку й окреслення власного статусу. Оформлення ідеї відбувається через уподібнення Києва Єрусалиму.

У другій половині XVII століття Київ втрачає роль політичного та конфесійного центру і його риси перебирає на себе Чернігів. Для цього були певні підстави. Динаміка переходу центру Української церкви з Києва до Чернігова була зумовлена ще й політичними та державотворчими чинниками. З 1669 по 1708 рік резиденцією Лівобережних гетьманів був Батурин. У цей час єпископом Чернігівським і Новгород-Сіверським був Лазар Баранович, який виконував обов'язки місцеблюстителя Київського митрополичого престолу. Сама логіка подій диктувала необхідність створення нового центру української церкви. Архієпископ розбудовував єпархію, засновував монастирі, відновлював храми, організував друкарню в Чернігові, мріяв про школу, влаштовану на зразок київської колегії. Помалу Баранович зібрав у себе талановитих проповідників, освічених людей, таких як Іоаникій Галятовський, Адам Зерникау, Лаврентій Крщонович, Димитрій Туптало, Інокентій Щирський, Леонтій Тарасевич та ін. Кожен з них зробив свій внесок у літературу чи мистецтво. Бібліознавці давно вивчають книги чернігівської типографії, мистецтвознавці – гравюри Інокентій Щирського й Леонтія Тарасевича, ікони чернігівських соборів, архітектори – барокові церкви Чернігова. Не обійдена увагою й літературна спадщина чернігівського гуртка: активно студіюється агіографічна, проповідницька й

полемічна література, панегірики й епіграми чернігівських поетів. Для створення ж цілісної художньої та ідеологічної картини важливо знати як напрями діяльності цих людей, так і їхню багату й різнопланову творчість, польськомовна складова якої досить об'ємна. Тому актуальність цієї роботи не викликає сумнівів.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. У вступі прописані традиційні для цієї структурної одиниці пункти, а саме, обґрунтована новизна та актуальності роботи, сформульовані її мета та завдання, простежено зв'язок дисертації з напрямками дослідження випускової кафедри й т. ін.

Розділ I – **«Феномен польськомовної української прози письменників кола Лазаря Барановича»** – включає три підрозділи, у яких послідовно розглянуто певні питання: спочатку пані Олена цілком доречно підняла проблему багатомовності як прикметної риси українського бароко; далі вона представила Лазаря Барановича й письменників з його чернігівського оточення; зрештою авторка зробила огляд літератури з проблеми, винесеної в назву роботи. У О. Лямпрехт коло текстів попередників у вивченні теми дуже широке. Мотивовано дослідниця ділить їх на три групи за хронологічним принципом. Відтак це роботи XIX – поч. XX століття, студії другої половини XX століття, дослідження останніх десятиліть XX – початку XXI віку. Прикметно, що поряд з українськими й російськими роботами аналізуються й праці польських авторів (А. Брюкнера, Т. Грабовського, Я. Янува, П. Левін, Р. Лужного, С. Козака та ін.) та публікації представників української діаспори або українських закордонних центрів (Ю. Шевельова, Д. Фріка, Дж. Грабовича, М. Ласло-Куцюк, Дж. Броджі-Беркофф та ін.). Це надає огляду літератури належної повноти й вичерпності.

У другому розділі – «Основні теми польськомовної прози письменників гуртка Лазаря Барановича» – пані Олена визначає проблеми й мотиви полемічної чернігівської прози. Особливої уваги при аналізі зазнали образ Ісуса Христа та коло мотивів, з ним пов'язаних. Ця тема була логічно продовжена відстеженням мотивів наслідування Христа, співрозп'яття та мучеництва.

Окремо дисертантка розглянула образ Божої Матері. У тексті пані Олена відзначила поєднання в аналізованому матеріалі образів Діви Марії й Цариці небесної. Не оминула увагою авторка й типової для києво-чернігівських авторів теми непорочного зачаття Марії та Божої матері-заступниці України. Слушно богородичні мотиви розглядаються дисертанткою в контексті польських соціальних стереотипів та ідеологем, зокрема сарматизму. Колоритно у роботі описано візуально-образний ряд демонів та семантику й текстові функції цих образів.

Авторка вправно розкрила й типову для бароко тему швидкоплинності й марнотності людського життя. Вона дошукується джерел і причин цього мотиву в суспільно-політичних обставинах й психологічних станах людини ними зумовлених. Пані Олена вивчила й визначила коло топосів, пов'язаних з зазначеною темою. А саме – «людина-пілігрим», «життя-мандрівка»; корабель, лабіринт, море, долина сліз, пристань, дорога й т. ін.

Не менш цікаво розгорнуто у роботі тему смерті й акцентовано на специфіці її художньої подачі. Зокрема, п. Олена аналізує її в семантичному полі топосу «світ-театр», відтак смерть – остання сцена драми. Авторка завважила використання письменниками натуралістичних деталей при розкритті теми, пов'язала її з мотивом наслідування Христа. Дисертантка звернула увагу й на барокові колоритні картини пекла й полемічне «забарвлення» географії цього локусу. Як наслідок, авторка вибудовує триповерхову картину світу, притаманну письменникам чернігівського кола.

Тема гріхів і покари подана в роботі не тільки в морально-етичному плані, але й суспільно-полемічному. Цінною рисою дисертаційного дослідження є делікатне висвітлення богословської проблематики.

У третьому розділі – **«Особливості поетики польськомовної прози»** – розглядаються жанрові особливості цих текстів, зокрема трактату. Авторка звернула увагу на їх структуру та катехитичний спосіб упорядкування. Особливо вдалим, з нашої точки зору, є аналіз так званих прикладів. О. Лямпрехт спочатку викладає теоретичні матеріали як тодішніх поетик і риторик, так і сучасних дослідників. Зокрема, дисертантка зупиняється на жанрових різновидах вставних епізодів (легенда, меморабіла, апфтегма, аполог, фабула, фацеція, байка та ін.) і наводить приклади для кожного з них. Особливої уваги надано в роботі й віршованим формам, зокрема епіграмам, паліндромам, енігмам, логогрифам, хроновіршам, акровіршам. Слушно відзначає п. Олена й про таку особливість барокових текстів, як синкретизм і синтетизм.

У цьому ж розділі розглядається таке засадниче для бароко явище, як концептизм. Щоправда, це майже не знайшло відображення в авторефераті. Олена Лямпрехт викладає теорію концептів за роботою М.-К. Сарбевського та іншими риториками й поетиками. Далі дисертантка знаходить ті художні засоби й риторичні фігури, що містили концептивну думку, а саме – метафори, порівняння, антитези, парадокси й т. ін.

Сильною стороною дисертації є настанова на ґрунтовне вивчення першоджерел, зокрема польськомовних стародруків XVII століття. Авторка оперує текстами, які часто не досліджені й малодоступні. Відтак вона вводить до активного літературознавчого обігу матеріал, що може підтвердити або кардинально змінити оцінки, які тяжіють над певними текстами.

Дисертація написана грамотно. Її побудова відзначається логічною послідовністю, цілісністю. У роботу введено й активно використано праці іноземних науковців, надруковані англійською, італійською, польською, російською мовами. Про рівень цієї дисертації свідчить і кількість використаних джерел. Їх 512, близько сотні з яких – західноєвропейськими мовами.

Національні тексти розглядаються в широкому культурному контексті, здебільшого православно-уніатської або католицько-православної полеміки.

Висновки дисертації цілком відповідають її змісту й містять загальні підсумки дослідження.

Разом з тим, текст цієї роботи був би досконалішим без деяких огріхів. На с.124 зазначено, що автором «Parergon'у» є Афанасій Кальнофойський. Насправді про дива чудотворної ікони написав настоятель Куп'ятицької обителі Іларіон Денисович.

У роботі цілком слушно звернено увагу на полемічну прозу Лазаря Барановича й Іоаникія Галятовського. Думаю, що робота тільки виграла б від введення епістолярної спадщини того ж Лазаря Барановича, яка частково опублікована, а в оригіналі зберігається в Інституті рукописів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

На нашу думку, некоректно сформульована тема роботи, яка вказує на об'єкт дослідження, але не містить його предмета.

Прошу зауважити, що висловлені думки не применшують високого рівня цієї дисертації. Її основні положення відображені в авторефераті й 12 публікаціях, 5 з яких – у фахових виданнях України, 1 – в міжнародному електронному журналі. Результати дослідження повідомлялися й були позитивно схвалені на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, що відбулися в Києві та Харкові, а також на засіданні Харківського історико-філологічного товариства.

Отже, усе сказане вище свідчить, що кандидатська дисертація «Польськомовна українська проза гуртка Лазаря Барановича» написана на високому фаховому рівні й відповідає чинним вимогам до кандидатських дисертацій гуманітарного профілю, а її авторка, О.В. Лямпрехт, заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри історії української
літератури Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

О.Ю. МАтушек

Підпис проф. О.Ю.Матушек

затверджую

Начальник відділу кадрів

Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

С.М. Куліш